

**Mirosława Cyłkowska-Nowak,
Witold Nowak**

**Panika moralna wokół obecności
Romów na Słowacji i w Wielkiej
Brytanii : próba porównania**

Teraźniejszość - Człowiek - Edukacja : kwartalnik myśli
społeczno-pedagogicznej nr 1 (49), 61-78

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

MIROŚŁAWA CYLKOWSKA-NOWAK

Uniwersytet Medyczny im. K. Marcinkowskiego, Poznań

WITOLD NOWAK

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań

Panika moralna wokół obecności Romów¹ na Słowacji i w Wielkiej Brytanii. Próba porównania

Romowie są europejską grupą etniczną, prawdopodobnie pochodzącą ze średnio-wiecznych Indii. Badania lingwistyczne i genetyczne wykazały, że wyemigrowali oni z Indii nie wcześniej niż w XI wieku. Cyganie należeli w Indiach do najniższej kasty i wpłynęło to na ich świadomość narodową i etniczną (Vaceska 1999, s. 48). Ich pojawienie się w Europie jest datowane na XIV wiek. Cyganie stopniowo rozprzestrzeniaли się w większości krajów europejskich, docierając nawet do Ameryki Północnej i Południowej w XIX i XX wieku. Na początku ich wygląd wzbudzał ciekawość, która szybko przerodziła się we wrogość i ksenofobię, doprowadzając do uczynienia Cyganów niewolnikami na pięć stuleci na Wołoszczyźnie i w Mołdawii. W innych państwach europejskich doświadczali oni czystek etnicznych, uprowadzania dzieci i przymusowej pracy. W XVIII wieku za czasów panowania Marii Teresy w Monar-

¹ Wśród badaczy nie ma zgody co do poprawności stosowania zalecanego przez ONZ i niektórych przedstawicieli tej narodowości określenia: *Romowie*. Część autorów (np. A. Bartosz czy M. Szewczyk) kwestionuje uniwersalność jego zastosowania wobec wszystkich grup Cyganów ze względu na brak adekwatności historycznej oraz nieidentyfikowanie się z nim przez pewne zbiorowości. Ze względu na trudności w osiągnięciu konsensusu wśród badaczy co do stosowanej nazwy oraz względu stylistyczne, określenia: *Cyganie* i *Romowie* będą w niniejszym artykule stosowane zamiennie.

chii Habsburskiej Cyganie byli zmuszani do osiedlania się, rejestrowania się u władz lokalnych, pozbawieni zostali prawa do posiadania koni i wozów. Zabraniano im także zawierania małżeństw z osobami należącymi do tej samej grupy etnicznej. Taka polityka była kontynuowana i rozwijana przez Józefa II, który penalizował noszenie tradycyjnych strojów cygańskich i używanie języka cygańskiego (Krzyżowski 2007, s. 182).

W XX wieku Romowie doświadczali szczególnie intensywnych prześladowań. W nazistowskich Niemczech wraz z wprowadzeniem Ustaw Norymberskich w 1935 roku zostali pozbawieni obywatelstwa, ochrony prawnej i praw własności, co doprowadziło do eskalacji przemocy, masowych uwięzień w obozach koncentracyjnych i masowych morderstw w obozach śmierci. Skala eksterminacji może być zilustrowana przez fakt, że szacowana liczba ofiar „zapomnianego holocaustu” wynosiła 30–50% ówczesnej populacji cygańskiej (Dobrzyńska 2007, s. 250).

Celem artykułu jest zbadanie czy mniejszości romskie na Słowacji i w Wielkiej Brytanii mają cechy grupy dewiacyjnej, porównanie ich sytuacji w tych dwóch krajach europejskich oraz sprawdzenie czy ujawnia się wokół nich zjawisko paniki moralnej. Wybór krajów do porównania nie jest przypadkowy – Słowację zamieszkuje znacząca mniejszość cygańska, która spotyka się z poważną dyskryminacją, podczas gdy Wielka Brytania jest państwem docelowym dla wielu Romów migrujących z Europy Środkowej i Wschodniej z powodu biedy lub prześladowań. Rozumienie obecnej sytuacji Cyganów wymaga odniesienia do historii tego narodu, która w oczywisty sposób wpływa na jego bieżące położenie.

Cyganie na Słowacji

Słowacja wydaje się być najbardziej zróżnicowanym etnicznie państwem Europy Centralnej – szacuje się, że około 14% mieszkańców stanowi mniejszości narodowe. Romowie według oficjalnych danych to 1,7% populacji, jednak nieoficjalne źródła mówią nawet o 9%, co sprawia, że jest to druga po węgierskiej spośród największych mniejszości. (Komisja Europejska 2003, s. 104). Różnica pomiędzy danymi oficjalnymi a wartościami szacunkowymi może być tłumaczona niechęcią Cyganów do deklarowania swojej narodowości w spisie ludności i podawanie się za Słowaków lub Węgrów. Względny udział Romów w słowackim społeczeństwie jest najwyższy na świecie. Jaka jest to mniejszość etniczna? Jak jest postrzegana i traktowana przez resztę społeczeństwa? Czy sytuację Cyganów można rozważać w kategoriach paniki moralnej? Następne akapity stanowią próbę odpowiedzi na te pytania.

Czy słowackich Romów można określić mianem dewiantów?

Jak stwierdza H.S. Becker, *grupy społeczne tworzą dewiację przez ustanawianie zasad, których naruszenie stanowi dewiację, oraz poprzez stosowanie tych zasad do określonych ludzi i etykietowanie ich jako outsiderów. (...) Dewiantem jest ten, do którego ta etykieta została pomyślnie przyłożona* (Becker 1973, s. 9). Czy słowaccy Cyganie są dewiantami w świetle tej definicji? Według badania opinii społecznej przeprowadzonego w kwietniu 2008 roku na Słowacji na próbie 1080 dorosłych mieszkańców, 78% respondentów określiło Romów jako skłonnych do przestępczości z natury, a 85% wierzyło, że problemy mniejszości romskiej wynikają z niepracowania. Aż 40% badanych Słowaków uważało, że powinny istnieć miejsca rozrywki i odpoczynku niedostępne dla Cyganów, podczas gdy 18% uważało, że dzieci romskie powinny być oddzielone od innych w instytucjach edukacyjnych. Jedynie 18% respondentów deklaruowało pozytywne nastawienie do Cyganów w porównaniu do 71% o stosunku negatywnym (Centrum Badania Opinii Społecznej 2008). Powyższe wyniki jednoznacznie wskazują, że Romowie są etykietowani jako *outsiderzy* w słowackim społeczeństwie. Warto zatem postawić pytanie – które spośród ustanowionych przez większość zasad naruszają?

Znalezienie odpowiedzi na to pytanie okazuje się dość trudne. Z jednej strony istnieją pewne oczywiste zasady naruszane przez Cyganów na Słowacji, które skutkują etykietowaniem ich jako dewiantów. Na wizerunek Romów w tym kraju, a zwłaszcza w Bratysławie niewątpliwy wpływ ma zjawisko zorganizowanych grup romskich trudniących się żebractwem i kradzieżami paszportów obywateli państw Europy Zachodniej i Centralnej. Proceder kradzieży dokumentów jest dalej powiązany z organizacjami przestępczymi zajmującymi się dostarczaniem prostytutek na zachodnioeuropejski rynek prostytucji (Dragomir 2000). Jest to jednak tylko jedna z zasad naruszanych wspólnie przez członków mniejszości cygańskiej w społeczeństwie słowackim. We wczesnych latach 90. XX wieku, kiedy zostały opublikowane dane dotyczące przestępczości wśród Romów, udział mniejszości romskiej w całościowym wskaźniku przestępczości na Słowacji sięgał 28%. Szczególnie wysoki był udział Cyganów we włamaniach – 40% oraz tak zwanych kradzieżach pospolitych – 36%. Znaczący ich udział odnotowano również w obszarze przestępstw przeciwko moralności, zwłaszcza związanych z przemocą seksualną – 40%. Udział Romów w statystykach dotyczących brutalnych przestępstw wyniósł w Republice Słowackiej 23% (Kristof, bez datowania).

Ale z drugiej strony można wnioskować, że naruszanie podstawowych zasad porządku społecznego, jest w tym przypadku powiązane z tłem historycznym i stanowi wynik etykietowania Romów jako *outsiderów* w przeszłości. Encyklopedia Jana Otto wydawana na przełomie XIX i XX wieku opisuje *Cikáni* (Cygany) w następujący sposób:

Kiedy zostali rozpoznani jako kłamcy, złodzieje i łotrzy, byli prześladowani najpierw w Hiszpanii, a później również w innych krajach. W XVI wieku zostało to osłabione, tu i tam poczyniono próby przekształcenia ich w osiedlony naród i wydzwignięcia, ale te próby nie powiodły się (Kristof, bez datowania).

Jest to symptom dawnej wrogości wieśniaków do koczowników, którzy mieli reprezentować złodziejstwo, oszustwa i wyłudzenie, wkraczanie na pola oraz do lasów. Wyjątkowy i odróżniający styl życia prowadził do brutalnego prześladowania przez osiadłą społeczność.

W okresie przedindustrialnym większość Cyganów zarabiała na życie pracując sezonowo w rolnictwie i będąc podróźnymi rzemieślnikami oraz handlarzami. Industrializacja państw europejskich w XIX i XX wieku sprawiła, że znaleźli się w trudnej sytuacji – ich usługi stały się niepotrzebne i utraciły wartość społeczną. W rezultacie nastąpiła adaptacja do warunków biedy materialnej prowadząca do segregacji romskich populacji i ich postępująca kryminalizacja. Cyganie, którzy zawsze utrzymywali dystans do otaczających ich społeczeństw, zostali poddani segregacji i kryminalizacji z powodu uprzedzeń Europejczyków wobec ich odmiennego koloru skóry i wyróżniającego dziedzictwa kulturowego (Kristof, bez datowania). Zatem, historycznie Cyganie zostali naznaczeni jako dewianci ze względu na ich odmienność rasową i kulturową, w późniejszym okresie czynniki socjoekonomiczne doprowadziły do ich dalszej stygmatyzacji.

Czy „problem romski” jest paniką moralną?

Podczas paniki moralnej, zachowanie niektórych członków społeczeństwa jest uważane przez innych za wyjątkowo problematyczne. Zło, którego są sprawcami, albo które uważa się, że czynią, jest odbierane jako zagrożenie dla dobrobytu, podstawowych wartości i interesów społeczeństwa do tego stopnia, że muszą zostać podjęte poważne kroki, aby kontrolować zachowanie, ukarać sprawców i naprawić szkody. Według E. Goode’ego i N. Ben-Yehudy istnieje pięć kluczowych wskaźników paniki moralnej: niepokój, wrogość, konsensus, dysproporcjonalność i zmienność. Analiza sytuacji słowackich Romów w świetle tej teorii pomoże określić czy zachodzi wobec nich zjawisko paniki moralnej (Goode, Ben-Yehuda 1994, s. 31).

Pierwszym z kluczowych kryteriów definiowania paniki moralnej jest podwyższony poziom niepokoju społecznego zachowaniem danej grupy i konsekwencjami, jakie to zachowanie niesie dla reszty społeczeństwa. Według E. Goode’ego i N. Ben-Yehudy (1994, s. 33) ów niepokój może przejawiać się w badaniach opinii publicznej, oficjalnych komentarzach będących w centrum uwagi mediów, proponowanych roz-

wiązaniach legislacyjnych i innych. Badanie opinii publicznej opisane powyżej przedstawia negatywne nastawienie do i postrzeganie „problemu romskiego” przez pozostałych obywateli słowackich. Z drugiej strony, część słowackich polityków i intelektualistów jest poważnie zatroskanych sytuacją mniejszości cygańskiej. Kilku słowackich członków Parlamentu Europejskiego oceniło segregację Romów w szkolnictwie i mieszkalnictwie jako „bombę z opóźnionym zapłonem” i zaapelowało do rządu o rozwiązanie tej sytuacji (Amnesty International 2008).

Niektórzy intelektualiści ostrzegają, że sytuacja na Słowacji, biorąc pod uwagę bardzo szybki wzrost populacji romskiej, może wkrótce stać się zbliżona do wydarzeń na Bałkanach w latach 90. XX wieku.

Podczas procesu kandydowania do Unii Europejskiej w latach 1999-2004 słowacka polityka dotycząca mniejszości cygańskiej zmieniła się znacząco, co może być wskaźnikiem poważnego niepokoju wyrażanego przez urzędników rządowych. Jak stwierdził jeden ze słowackich pracowników ciał doradczych, *jest to przejście od paternalistycznego nastawienia państwa w kierunku integracjonistycznego nastawienia odzwierciedlającego potrzebę włączenia Romów w proces tworzenia polityki* (Sobotka 2003, s. 7). Rząd słowacki utworzył ramę instytucjonalną dla obrony praw mniejszości, łącznie z utworzeniem odpowiedzialnych za to stanowisk urzędniczych. W czerwcu 2001 roku Słowacja przyjęła *Europejską kartę języków regionalnych lub mniejszościowych*, co sprawiło, że państwo zaczęło być stroną w tworzeniu i stosowaniu wszystkich najważniejszych instrumentów ochrony praw mniejszości (Mamon 2003).

Po przystąpieniu do Unii Europejskiej rząd słowacki znacząco zintensyfikował poszukiwania rozwiązania dla „problemu romskiego”. Słowacja oficjalnie dołączyła do *Programu Włączenia Romów 2005–2015* i rozpoczęła wdrażanie działań mających rozwiązać problemy, z jakimi boryka się społeczność cygańska (Open Society Institute 2007, s. 405). Program ten koncentruje się na czterech głównych obszarach: edukacji, zatrudnieniu, zdrowiu i mieszkalnictwie oraz trzech powiązanych kwestiach: biedzie, dyskryminacji i równości płciowej.

Również organizacje pozarządowe zwracają uwagę na sytuację Romów na Słowacji. Donoszą one, że pomimo znaczącej zmiany w polityce rządowej ponad 80% Romów jest odseparowanych od innych społeczności, a siła segregacji jest skorelowana z intensyfikacją biedy. Według Międzynarodowego Raportu Amnesty International z 2008 roku wielu Romów jest uwięzionych w błędnym kole marginalizacji i ubóstwa. Większość Romów jest niewykształconych. Sytuacja ta nie poprawia się, ponieważ wiele dzieci romskich uczęszcza do szkół specjalnych, mimo że są raczej zdeprawowane społecznie, niż niepełnosprawne intelektualnie. Dzieci w szkołach specjalnych realizują ograniczony program nauczania, który daje im małe szanse na powrót do instytucji edukacyjnych głównego nurtu lub dopuszczenie do edukacji średniej. Inne są umieszczone w wyłącznie romskich szkołach głównego nurtu rozrzucanych po kraju. W listopadzie 2007 roku Komisja Europejska wezwała Słowację do

poczynienia poważnych wysiłków w walce z segregacją i zniesienia dyskryminacji edukacyjnej, której doświadczają dzieci cygańskie. Jak stwierdza w swoim raporcie Amnesty International (2008) przyszła kariera zawodowa młodych Romów jest niweczona przez porażkę rządu w zapewnianiu im właściwej edukacji. Także sytuacja społeczna tej grupy nie jest dobra – około 80% z nich jest zależnych od państwowego systemu opieki społecznej, a w niektórych osadach poziom bezrobocia sięga 100% (Komisja Europejska 2003, s. 104).

Amnesty International donosi także, że wielu Cyganów żyje w bardzo złych warunkach, nie mając dostępu do wody, instalacji sanitarnych, kanalizacji, gazu i sieci elektrycznej. Osady romskie są w wielu przypadkach fizycznie odseparowane od głównych miast lub wsi. Transport publiczny nie jest rozwinięty na tych obszarach, a jeśli istnieje to wiele rodzin romskich nie może sobie pozwolić na korzystanie z niego. Ponadto, jak zostało opisane powyżej, udział Cyganów w statystykach dotyczących przestępczości jest bardzo wysoki, prawie trzykrotnie wyższy niż udział mniejszości romskiej w całej populacji (28% popełnionych przestępstw, wobec mniej niż 10% udziału w społeczeństwie).

Można zatem stwierdzić, że w opinii publicznej istnieje podwyższony poziom niepokoju spowodowanego zachowaniem mniejszości romskiej i konsekwencjami tego zachowania dla reszty społeczeństwa słowackiego. Z drugiej strony, część organizacji pozarządowych, instytucji międzynarodowych, polityków i intelektualistów jest zatroskana nie tyle zachowaniem Cyganów, ile dyskryminacją i segregacją tej mniejszości na Słowacji oraz nieefektywną polityką rządu w rozwiązywaniu tych problemów. W społeczeństwie słowackim nie istnieje zatem pełna zgoda co do odpowiedzialności za narastający niepokój, jednak nie jest to zjawisko sprzeczne z przyjętymi kryteriami analizy. Problem konsensusu zostanie omówiony w dalszej części tekstu.

Następnym kryterium, na które wskazują E. Goode i N. Ben-Yehuda (1994, s. 33) jest występowanie zwiększonej wrogości wobec grupy wzbudzającej panikę moralną. W tym kontekście badana grupa musi być postrzegana jako odpowiedzialna za zagrożenie dla społeczeństwa. W ten sposób powstaje rozróżnienie na „nas” – dobrych i przyzwoitych oraz „ich” – dewiantów, *outsiderów* i kryminalistów. Taki podział jest widoczny w badaniu opinii publicznej opisanym wcześniej – 78% respondentów uważa, że Romowie są skłonni do przestępczości z natury. Wrogość manifestuje się w atakach policyjnych, mających charakter rasowy, a także przymusowych eksmisjach.

Cyganie na Słowacji są zagrożeni atakami na tle rasowym, tak jak przedstawiciele innych mniejszości etnicznych. Ataki szczególnie często są przeprowadzane przez neonazistowskie grupy skinheadów. Według badaczy z Europejskiego Centrum Praw Romów (*European Roma Rights Center*) – wywodzącej się z Budapesztu grupy prawnej – sytuacja Cyganów pogorszyła się. W latach 1998-2003 odnotowano coraz częściej występujące akty agresji ze strony skinheadów oraz, co zaskakujące, także ze strony policji. Oficjalne statystyki policyjne mówią o 200 motywowanych rasowo atakach na Słowacji w 2006 roku. Organizacja pozarządowa People Against Racism

twierdzi, że wiele dalszych nie zostało zgłoszonych (Romano Vodi 2007). Może to oznaczać, że mimo zmian w polityce rządu okazuje się być ona nieefektywna.

Poważnym problemem, dotyczącym społeczności romskie, są przymusowe eksmisje. W styczniu 2007 roku organizacje pozarządowe – Fundacja Milana Šimečki oraz Centrum Praw Mieszkaniowych i Eksmisji wraz z Europejskim Centrum Praw Romów – opublikowały raport opisujący falę przymusowych eksmisji, których doświadczali Cyganie na Słowacji (Amnesty International 2008). Stosowanie wobec Romów mechanizmu przymusowych wysiedleń świadczy o braku spójności polityki administracji publicznej. Z jednej strony, władze ulegają naciskom organizacji pozarządowych i Unii Europejskiej, ale w tym samym czasie prowadzą działania sprzeczne z jej podstawowymi założeniami. Może to również wskazywać na rozdźwięk pomiędzy polityką wdrażaną na szczeblu centralnym a działaniami realizowanymi na poziomie administracji lokalnej.

Sytuacja słowackich Cyganów spełnia zatem kryterium wrogości. Ta mniejszość etniczna doświadcza jej zarówno w biernych postawach znacznej części społeczeństwa, jak i brutalnych działaniach pewnych grup, a nawet instytucji.

Trzecim kryterium proponowanym przez E. Goode'ego i N. Ben-Yehudę (1994, s. 34) jest występowanie podczas zjawiska paniki moralnej istotnego lub powszechnego porozumienia albo konsensusu, że *zagrożenie jest realne, poważne i spowodowane przez członków grupy dopuszczającej się karygodnych wykroczeń i ich zachowanie*. Wśród głównych aktorów społecznych nie ma wątpliwości, że zagrożenie dla społeczeństwa słowackiego jest rzeczywiste i poważne. Jednak podczas, gdy rząd i opinia publiczna są przekonane kogo winić za istniejącą sytuację (czego przykładem może być przekonanie badanych Słowaków o naturalnej skłonności Romów do przestępczości), to organizacje pozarządowe i instytucje międzynarodowe wskazują, że wiele lat błędnej i dyskryminującej polityki doprowadziło do obecnej sytuacji.

Dalej, *stopień publicznego niepokoju wobec zachowania jako takiego, problem jaki stanowi, lub warunki jakie tworzy jest znacznie większy niż prawdziwy dla porównywalnych, nawet bardziej szkodliwych działań* (Goode Ben-Yehuda 1994, s. 36). To kryterium istnienia paniki moralnej jest nazywane dysproporcjonalnością. W przypadku słowackich Cyganów reakcję społeczeństwa trudno nazwać dysproporcjonalną. Jako, że względny udział Romów w społeczeństwie jest najwyższy na świecie, a większość z nich jest społecznie wykluczona, często czerpiąca dochód z nielegalnych źródeł – prostytucji, handlu w szarej strefie (także narkotykami) i przestępstw przeciwko własności (Kristof bez datowania), niepokój odnośnie ich postępowania jest usprawiedliwiony. Z drugiej strony, trudno ocenić czy są to rzetelne dane, ale fakt, że pochodzą ze zróżnicowanych źródeł sprawia, że można traktować je jako prawdziwe.

Ostatecznie, panika moralna jest z natury zmienna – pojawia się i słabnie dość nagle – mimo że *może pozostawać uspiona i ukryta przez długie okresy czasu i może ponownie pojawiać się od czasu do czasu* (Goode, Ben-Yehuda 1994, s. 38).

Czy sytuacja związana z „problemem romskim” na Słowacji jest zmienna? Z jednej strony, wyłoniła się dość nagle na początku lat 90. XX wieku, ale z drugiej istniała wcześniej, lecz nie była przedstawiana publicznie przez władze komunistyczne. Ponowne pojawienie się „problemu romskiego” było związane z przystąpieniem Republiki Słowackiej do Unii Europejskiej. Na rząd słowacki zaczęto wywierać presję, aby podjął działania dla rozwiązania problemów mniejszości cygańskiej i zaprzestał praktyk oraz polityki dyskryminacyjnej. Obydwa momenty były trudne dla słowackiego społeczeństwa – transformacja systemu politycznego i wstępowanie do organizacji międzynarodowej. Po 1989 roku nacjonalizm i wrogość wobec mniejszości, w tym również Romów, wzrosły nagle, ale wydaje się, że pozostały na stałym poziomie przez następnych 20 lat (Gabcova 2006, s. 12).

„Problem romski” na Słowacji nie spełnia wszystkich kryteriów paniki moralnej postulowanych przez E. Goode’ego i N. Ben-Yehudę. Mimo że wyraźnie widoczne są: niepokój, wrogość, konsensus i elementy zmienności, to z pewnością trudno mówić o dysproporcjonalności.

Cyganie w Wielkiej Brytanii

Powodem, dla którego porównanie sytuacji Romów na Słowacji i w Wielkiej Brytanii wydaje się być uzasadnione jest fakt, że znaczna liczba słowackich Romów wyemigrowała do Zjednoczonego Królestwa, aby uciec przed prześladowaniami i złymi warunkami życia. Przybywali do Wielkiej Brytanii jako szukający azylu przed 2004 rokiem lub, nie musząc spełniać dodatkowych wymagań formalnych, po przyjęciu Słowacji do Unii Europejskiej. Niestety literatura dotycząca Romów w Wielkiej Brytanii jest bardzo ograniczona. Ich sytuacja jest opisywana łącznie z tzw. „Wędrowcami” (*Travellers*). Najpierw zatem konieczne wydaje się przedstawienie brytyjskiej definicji Cyganów i Wędrowców.

Zawsze trudno było zdefiniować Cyganów i Wędrowców. W *Ustawie o Relacjach Rasowych (Race Relations Act) (1976)*, *Poprawce do Ustawy o Relacjach Rasowych (Race Relations (Amendment) Act) (2000)* oraz w przypadkach prawnych Cyganie i Wędrowcy Irlandzcy są identyfikowani jako grupy mniejszościowe (Richardson, Bloxom, Greenflieds 2007, s. 2).

Biuro Wicepremiera opracowało definicję biorącą pod uwagę „osiedlonych” Wędrowców i w *Okólniku numer 1 z 2006 roku* zamieściło, dla celów planowania, następującą definicję:

„*Cyganie i Wędrowcy*” to osoby prowadzące nomadyczny tryb życia niezależnie od ich rasy lub pochodzenia, włączając takie osoby, które na podstawie

tylko swoich, swojej rodziny lub osób będących na utrzymaniu potrzeb edukacyjnych lub zdrowotnych, lub podeszłego wieku przestało podróżować chwilowo lub stale, ale wyłączając podróżujących wspólnie członków zorganizowanych wędrownych grup widowiskowych lub cyrkowych (za: Richardson i in. 2007, s. 2).

Nawet jeśli samo przypisywanie Romom nazwy Wędrowcy jest częste, to większość z nich nie jest prawdziwymi „wędrowcami”, nawet w Wielkiej Brytanii. Osiedle społeczności cygańskie są rozrzucone po Wielkiej Brytanii, jak na przykład w londyńskim Północnym Kensington i Battersea (RADOC 1984).

Według Rady Europy przybliżona wielkość populacji Cyganów i Wędrowców w Wielkiej Brytanii wynosi 300000 osób, z czego około 200000 prowadzi osiadły tryb życia (Crawley cytowany przez Richardson i in. 2007, s. 15). Jakkolwiek, należy zauważyć, że nie ma dokładnej statystyki populacji Cyganów i Wędrowców w Wielkiej Brytanii, jak i w Europie.

Czy Romowie w Wielkiej Brytanii są utożsamiani z dewiantami?

Cyganie w Wielkiej Brytanii są naznaczani jako *outsiderzy* i dewianci przede wszystkim ze względu na dwa aspekty – jako prowadzący nomadyczny tryb życia oraz jako szukający azylu lub migranci z państw Europy Wschodniej, takich jak Słowacja, Czechy lub Rumunia. Najpierw omówiona zostanie sytuacja Romów prowadzących życie koczownicze.

Położenie wędrujących Romów w Wielkiej Brytanii w latach 60., 70. i 80. XX wieku było trudne. Postawy części brytyjskiego społeczeństwa wobec mniejszości cygańskiej mogą zostać scharakteryzowane przez dwa cytaty z 1968 roku. Pierwszy został wypowiedziany przez mówcę w programie politycznym nadawanym z Birmingham: *Z niektórymi z tych Cyganów nie da się nic zrobić, a trzeba eliminować rzeczy niemożliwe do zrobienia. Mamy do czynienia z ludźmi, których członkowie tej rady nie uważają za ludzkie istnienia w pełnym tego słowa znaczeniu* (Kerswell, cytuję za: Hancock 1987, s. 76). Z kolei, jak donosi *Essex Post* z 24 listopada 1969 roku, *Raport Związku Najemców Sundon Park* zawierał stwierdzenie, iż *Nie ma innego rozwiązania dla problemu Cyganów niż masowe morderstwo* (za: Hancock 1987, s.76). Natomiast w 1985 roku władze municypalne Bradford dążyły do wprowadzenia sądowego nakazu, aby uniemożliwić Cyganom przekraczania granic miasta, co zostało zdecydowanie skomentowane przez prasę jako „polityka apartheidu” (Leeds, cyt. za: Hancock 1987, p. 76).

Obecnie, mimo że widać zmiany w kierunku podejścia nastawionego na integrację Czarnych i mniejszości etnicznych, Cyganie i Wędrowcy wciąż spotykają się z dyskryminacją i prześladowaniami w Wielkiej Brytanii. *Komisja ds. Równości Rasowej (Comission for Racial Equality)* wprowadziła w październiku 2003 roku wstępną *Strategię wobec Cyganów i Wędrowców (Gypsy and Traveller Strategy)*. Przewodniczący *Komisji ds. Równości Rasowej* – Trevor Phillips powiedział wówczas:

Dla tej grupy Wielka Brytania jest wciąż jak Amerykańskie głębokie południe dla czarnych ludzi w latach pięćdziesiątych XX wieku. Ekstremalnie poziomy wrogości publicznej istnieją wobec Cyganów i Wędrowców – podsycane częściowo przez nieodpowiedzialne media, które odnoszą się do tej grupy w sposób, który spotkałby się z oburzeniem, jeśli byłby skierowany na inną grupę etniczną (Crawley, cytując za: Richardson i in. 2007, s. 15–16).

Kwestie nierówności w dostępie do edukacji, opieki zdrowotnej oraz rynku są również poważnym problemem mniejszości cygańskiej. Sytuacja poprawiła się od 1983 roku, kiedy według raportu organizacji *Save the Children Fund* śmiertelność noworodków wśród Cyganów była piętnastokrotnie wyższa od narodowej średniej (Hancock 1987, s.76). Niemniej jednak różne raporty z obszaru opieki zdrowotnej wskazują na wysoką śmiertelność noworodków, niską oczekiwaną długość życia i trudności w dostępie do opieki zdrowotnej wśród Cyganów i Wędrowców. Prawdopodobieństwo zapadnięcia na przewlekłą chorobę jest również znacząco wyższe, niż w pozostałej części populacji brytyjskiej. Skala nierówności zdrowotnych pomiędzy badaną populacją a ogólną populacją Zjednoczonego Królestwa jest duża (Parry i in., cyt. za: Richardson i in. 2007, s. 16). Według *Departamentu Społeczności i Samorządu Lokalnego (Department for Communities and Local Government)* uczniowie o pochodzeniu cygańskim i wędrownym mają najniższy poziom osiągnięć edukacyjnych ze wszystkich grup etnicznych (cyt. za: Richardson i in. 2007, s. 16).

Sytuacja Cyganów i Wędrowców w Wielkiej Brytanii poprawiła się, ale proces ten jest oceniany jako zbyt wolny i niejednorodny. Ocena przeprowadzona przez *Scottish Holyrood's Equal Opportunities Committee* w raporcie z 2005 roku, analizującym postępy w zakresie różnych podejmowanych działań od 2001 roku, wskazała na 37 dalszych rekomendacji obejmujących zakwaterowanie, zdrowie, edukację, usługi społeczne i system sądowy (British Broadcasting Company (BBC) 2005).

Ponadto, Romowie migrujący z nowych państw członkowskich Unii Europejskiej są postrzegani jako zagrożenie dla społeczeństwa brytyjskiego. W 2004 roku – przed rozszerzeniem Unii Europejskiej – niektóre brytyjskie media donosiły, że *kilkadziesiąt tysięcy, kilkaset tysięcy lub nawet 1,6 miliona wschodnioeuropejskich Romów planuje „najechać” Wielką Brytanię i spędzić życie w dobrobycie korzystając z pieniędzy brytyjskich podatników (Waringo 2004).*

Obraz mniejszości romskiej w Londynie może być w znacznej mierze kreowany przez żebraków w centrum miasta. Na początku XXI wieku policja donosiła, że wielu z nich to imigranci z Europy Centralnej o cygańskim pochodzeniu. Żebracy w metrze byli dobrze zorganizowani, niektórzy z nich używali dzieci dla wywołania litości u pasażerów. Opisano przypadki podawania dzieciom leków i środków odurzających, aby zachowywały się spokojnie i wyglądały na chore (BBC 2000). Urzędnicy miejscy podjęli zdecydowane działania, aby rozwiązać ten problem.

Okazuje się, że Romowie są stygmatyzowani w brytyjskim społeczeństwie z różnych powodów. Ci spośród nich, którzy zamieszkują Wielką Brytanię od pokoleń i prowadzą tradycyjny, wędrowny tryb życia są etykietowani jako dewiancy z powodu wyróżniającego ich stylu życia. Wydaje się, że obywatele brytyjscy utworzyli zasadę, iż osiadły tryb życia jest normą, a naruszenie tej normy skutkuje w naznaczeniu łamiącego ją jako dewianta. Z kolei imigranci z państw Europy Środkowej i Wschodniej o cygańskim pochodzeniu (nawet jeśli ich migracja jest jedynie potencjalna) są naznaczani z powodów socjoekonomicznych. Obydwie grupy są postrzegane jako zagrożenie dla społeczeństwa brytyjskiego.

Oczywiście nie cała populacja romska w Zjednoczonym Królestwie jest społecznie zmarginalizowana i spotyka się z dyskryminacją. Sytuacja osiadłych Romów, którzy zamieszkiwali Wielką Brytanię od pokoleń jest lepsza w porównaniu do grup nomadycznych i niedawnych imigrantów. Według T. Actona Cyganie pracujący w Wielkiej Brytanii głównie wytwarzają wyroby z metalu, co może być związane z ich dziedzictwem wędrownego kowalstwa. Dawne zakłady kowalskie zostały przekształcone w świadczące usługi związane z mechaniką pojazdową i maszynową (Rowe 1998). W przeszłości Romowie pracowali również jako pracownicy rolni i sezonowi. Jednak uprzemysłowienie, które nastąpiło w latach 60. XX wieku sprawiło, że wielu z nich osiedliło się i zmieniło styl życia.

Czy w Wielkiej Brytanii istnieje panika moralna wokół Cyganów?

Jak wspomniano wcześniej, według E. Goode'ego i N. Ben-Yehudy (1994, s. 33) istnieje pięć kluczowych wskaźników paniki moralnej: niepokój, wrogość, konsensus, dysproporcjonalność i zmienność. Analiza sytuacji Romów w Wielkiej Brytanii w wymienionych powyżej aspektach pomoże odpowiedzieć na pytanie czy zachodzi zjawisko paniki moralnej.

Niepokój spowodowany zachowaniem Cyganów jest najbardziej widoczny w prasie, szczególnie – ale nie wyłącznie – w tabloidach. W styczniu 2004 roku, w przeddzień przystąpienia Słowacji do Unii Europejskiej, redakcje takich brytyjskich wy-

dawnictw wysłały swoich reporterów do państw kandydujących, aby zbadać możliwość „romskiej inwazji” po 1 maja. Dziennikarze przywieźli *rozdzierające serce historie o zdesperowanych Romach rzekomo niespokojnie oczekujących na przeprowadzenie się do Wielkiej Brytanii po rozszerzeniu. Wielka Brytanio, oto jesteśmy* krzychał nagłówek na pierwszej stronie prawicowego tabloida *The Daily Express*. Artykułowi towarzyszyło zdjęcie zaniedbanego młodego mężczyzny z dzieckiem na plecach, oczywiście zmierzającego na Wyspy Brytyjskie (Waringo 2004).

Jednak ten sposób informowania społeczeństwa – poprzez wzbudzanie lęku – nie ograniczał się do tabloidów. 15 stycznia 2004 roku szanowany magazyn, *The Economist* opublikował artykuł opisujący potencjalny wpływ hipotetycznej masowej migracji obywateli nowych państw członkowskich po powiększeniu Unii Europejskiej 1 maja 2004 roku. Jedną z kwestii poruszanych w tym tekście był problem imigrantów z Europy Środkowej i Wschodniej poszukujących zasiłków socjalnych. *The Economist* wyraźnie stwierdził, że *mniejszości romskie z Europy Centralnej... są powodem do szczególnej troski* (Waringo 2004).

Kilka lat wcześniej, w 2000 roku, *The Sun* zorganizował kampanię *Wielka Brytania ma dość*, mającą na celu pozbycie się z kraju cygańskich żebraków. W poniedziałek 19 marca, tabloid ogłosił „zwycięstwo” 52876 czytelników, którzy wspierali akcję. Zdaniem autora artykułu, przeprowadzony sondaż pokazał, iż żebrzący uchodzący są według respondentów trzecim, po zdrowiu i edukacji z najpoważniejszych problemów społecznych Wielkiej Brytanii (Fonseca 2000). Aby wskazać inne przykłady zatroskania migracją Romów w mediach brytyjskich, można przywołać tytuły kilku artykułów dotyczących tej grupy etnicznej: *Migranci wnoszą nasze wskaźniki przestępczości na wyżyny* w *Sunday Express* (Fagge 2008) lub *Jak opinie 3100 mieszkańców środkowej Anglii o obozach cygańskich zostały odrzucone... ponieważ zostały uznane za ‘rasistowskie’* w *Mail Online* (Bracchi 2009).

Zauważalne były również reakcje rządu. Na początku XXI wieku Wielka Brytania ponownie nałożyła ograniczenia wizowe lub wynegocjowała wewnętrzne kontrole imigracyjne w zamian za zrzeczenie się wiz z krajami o dużych populacjach Cyganów (takimi jak np. Rumunia). W lecie 2001 roku, rząd brytyjski ustanowił tzw. „przedoclenie” na praskim lotnisku, podczas którego „osoby o romskim wyglądzie” były wyselekcjonowane i powstrzymywane przed wejściem na pokład samolotów lądujących w Zjednoczonym Królestwie (Waringo 2004).

Z kolei jednym z istotnych wewnętrznych problemów brytyjskich władz jest zapewnianie terenów dla społeczności wędrownych. Wiele tradycyjnych miejsc koczowania zostało zablokowanych przez lokalne społeczności, wiele nowych obozów jest tworzonych nielegalnie. To oczywiście rodzi konflikty i nasila problem romski. Rząd i samorządy lokalne twierdzą, że sytuacja zostanie usprawniona. Ale z drugiej strony, prowokują protesty, jak np. w Londynie w 2007 roku. Piętnaście rodzin cygańskich zostało wyeksmitowanych i przeniesionych do innych miejsc zamieszkania, aby zwolnić obszary przeznaczone dla parku olimpijskiego (BBC 2007).

Omówione powyżej zdarzenia i zjawiska – alarmujące artykuły prasowe, kampania zorganizowana przez prasę oraz działania międzynarodowe, a także zorientowane na sprawy wewnętrzne rządu brytyjskiego – wskazują na występowanie niepokoju spowodowanego zachowaniem Cyganów.

Kolejnym z kryteriów istnienia paniki moralnej, proponowanych przez E. Goode'ego i N. Ben-Yehudę (1994, s. 33), jest zwiększony poziom wrogości wobec grupy będącej przyczyną reakcji społeczeństwa. Wrogość przejawiająca się w przekazach medialnych została opisana powyżej i wydaje się, że jej intensywność zmienia się w czasie. Zdarza się również, że Romowie doświadczają wrogości ze strony populistycznych polityków szukających poparcia wyborców. Jak doniósł *The Observer*: *W otwartym ataku na Cyganów, Michael Howard twierdził dziś, że 'uchodzą im' wykroczenia, jako że Konserwatyści zaczynają wykorzystywać gniew wsi wywołany przez nielegalne obozowiska* (Hinsliff 2005).

Mieszkańcy Wielkiej Brytanii również przejawiają wrogość wobec Romów, co przez liberalno-lewicowy tygodnik *The Observer* zostało opisane jako *rozsiane po kraju wybuchy wrogości wobec poszukujących azylu* (Hinsliff 2004). Ponadto, konflikty pomiędzy miejscowymi a Wędrowcami w Cottenham doprowadziły do powstania w Środkowej Anglii ruchu obywatelskiego organizującego protesty wraz z groźbami pikietowania domu Wicepremiera Johna Prescottta, a nawet ostrzeżeniami o dokonaniu samosądów (Hinsliff 2004).

Postulowany przez E. Goode'ego i N. Ben-Yehudę konsensus jako warunek istnienia paniki moralnej w społeczeństwie, zachodzi w niektórych warstwach społeczeństwa brytyjskiego. Można wyróżnić co najmniej dwa sposoby postrzegania Cyganów w Wielkiej Brytanii. Pierwszy z nich opiera się na uprzedzeniach i rasizmie, jednoznacznie wskazując, że zagrożenie jest realne, poważne i spowodowane przez Romów. Tabloidy i – jak można wnioskować – ich grupa docelowa (w większości obywatele należący do klasy pracującej) mogą być łączeni z tymi poglądami, tak samo jak mieszkańcy obszarów wiejskich i politycy walczący o ich głosy. Z drugiej strony niektóre media, instytucje rządowe (nie wszystkie z nich – porównaj: restrykcje w polityce przyznawania azylu opisane wcześniej) i organizacje pozarządowe przedstawiają mniejszość romską jako segregowaną i spotykającą się z uprzedzeniami oraz rasizmem. Takie opinie wydają się być podzielane przez prasę, do której należą *The Observer* i *The Guardian* oraz ich czytelników – w większości brytyjską klasę średnią. To założenie opiera się na silnym podziale klasowym brytyjskiego społeczeństwa i ma charakter ogólny. Według teorii E. Goode'ego i N. Ben-Yehudy kryterium konsensusu jest spełnione nawet jeśli panika moralna nie dotyczy znaczącej większości danego społeczeństwa, a jedynie przejawia się w konkretnej grupie lub kategorii społecznej (Goode, Ben-Yehuda 1994, s. 34), dlatego w przypadku Cyganów w Wielkiej Brytanii można uznać ten warunek za spełniony.

Kolejnym kryterium istnienia paniki moralnej jest dysproporcjonalność – sytuacja, w której *obiektywne kretowisko zostało przekształcone w subiektywne góry* (Goode,

Ben-Yehuda 1994, s. 36). Dysproporcjonalność w postrzeganiu populacji cygańskiej w Wielkiej Brytanii może być ilustrowana wieloma przykładami. W 2004 roku, przed poszerzeniem Unii Europejskiej, brytyjskie tabloidy pisały o nawet 1,6 miliona wschodnioeuropejskich Romów planujących „najechać” Wielką Brytanię (Waringo 2004). W 2008 roku rumuński sekretarz stanu przedstawił statystyki wskazujące, że obywatele rumuńscy (wśród których populacja Romów jest jedną z największych w Europie) stanowią około 1% wszystkich obcokrajowców w Wielkiej Brytanii (Ministerstwo Spraw Zagranicznych Rumunii 2008).

Reakcja brytyjskiego społeczeństwa wobec Cyganów i Wędrowców również wydaje się być dysproporcjonalna, jako że stanowią oni mniej niż 0,5% populacji państwa. (Crawley, cyt. za: Richardson i in., 2007, s. 15). Innym przykładem może być postawa niektórych tabloidów wobec imigrantów. Przywoływany wcześniej artykuł *Migranci wnoszą nasze wskaźniki przestępczości na wyżyny* (Fagge 2008) został przygotowany w oparciu o opinie jednego oficera policji, które nie są poparte żadnymi rzetelnymi danymi – podana jest jedna statystyka, wyrwana z kontekstu. Dla kontrastu, badanie zleczone przez *Związek Wyższych Oficerów Policji (Association of Chief Police Officers)* stwierdza, że pomimo alarmujących artykułów prasowych, kryminalizujących nowych migrantów, wskaźniki przestępczości w polskich, rumuńskich i bułgarskich grupach nie odbiegają od ogólnych współczynników dla całej populacji kraju. Ponadto, w niektórych latach po przyjęciu nowych państw członkowskich roczny współczynnik przestępczości w Anglii i Walii spadał nawet o 9% (Dodd 2008).

Wreszcie, jak wspomniano wcześniej, panika moralna jest z natury zmienna – pojawia się i znika dość nagle. Taki charakter zjawisk społecznych związanych z Romami jest widoczny w przypadku Wielkiej Brytanii, gdzie zatroskanie mniejszością romską w ciągu ostatnich dziesięciu lat pojawiało się w momentach trudnych dla społeczeństwa. Pierwsze wybuchy wrogości skierowanej wobec poszukujących azylu i zorganizowane akcje przeciw żebrakom miejskim romskiego pochodzenia pojawiły się w 2000 roku. W tym samym czasie amerykański kryzys *dotcomów* zaczął dotyczyć gospodarek na całym świecie, w tym również brytyjskiej. Druga fala artykułów prasowych wrogich wobec potencjalnych imigrantów, również o romskim pochodzeniu, rozpoczęła się przed rozszerzeniem Unii Europejskiej w 2004 roku – w momencie niepewności potencjalnych efektów, jakie może ono nieść dla brytyjskiego społeczeństwa. Był to również okres, w którym Cyganie doświadczali bardzo dotkliwego rasizmu podobnego *do sposobu, w jaki czarnoskórzy byli traktowani w latach sześćdziesiątych* (Asthana 2004). W ostatnim roku temat Romów wydaje się pojawiać w brytyjskiej prasie coraz częściej, co można połączyć ze skutkami kryzysu ekonomicznego dotykającymi gospodarki wszystkich państw europejskich.

Analiza sytuacji Romów w Wielkiej Brytanii według kryteriów E. Goode’ego i N. Ben-Yehudy wskazuje, że spełnia ona w znaczącym stopniu wszystkie warunki zaistnienia paniki moralnej. Można zatem stwierdzić, że wokół romskiej mniejszości etnicznej pojawia się ona w Wielkiej Brytanii co pewien czas w niektórych warstwach

społeczeństwa. Jeśli obserwowane dotychczas tendencje utrzymają się, to zjawisko może nasilić się w niedalekiej przyszłości.

Zakończenie

Sytuacja Romów na Słowacji i w Wielkiej Brytanii jest dość trudna do porównania. Pierwszym z problemów, który pojawia się jest definicja tej mniejszości. Cyganie na Słowacji są łatwi do zidentyfikowania i szeroko opisywani w literaturze, podczas gdy w Wielkiej Brytanii są łączeni z grupami wędrownymi lub ze zjawiskiem migracji z państw Europy Środkowej i Wschodniej. Brytyjska definicja Cyganów opiera się na nomadycznym trybie życia, a nie czynnikach etnicznych, co odbiega od sytuacji na Słowacji. Ponadto, liczna grupa Romów w Wielkiej Brytanii podtrzymuje tradycje wędrowne, co jest bardzo rzadkie wśród Cyganów słowackich. Ci ostatni prowadzą raczej życie osiadłe.

Brytyjska definicja przyjmuje również, że Romowie, którzy porzucili koczownictwo z różnych powodów, są wciąż rozpoznawani z uwagi na nomadyczne dziedzictwo jako Cyganie i Wędrowcy.

Mniejszości romskie w porównywanych krajach są postrzegane jako dewiacyjne, ale wynika to z innych powodów i dotyka je w inny sposób. Według literatury przedmiotu główną grupę Romów stygmatyzowanych w Wielkiej Brytanii stanowią ci, którzy prowadzą wędrowne życie. Ich miejsca obozowania są blokowane, nie dostają zgody na tworzenie nowych obozowisk, czasami odmawia się im obsługi w restauracjach albo dostępu do wody pitnej. Pomimo że nie ma doniesień dotyczących dyskryminacji osiedlonych Romów, szukający azylu są często traktowani jako zagrożenie dla społeczeństwa brytyjskiego. Na Słowacji Romowie są stygmatyzowani nawet jeśli prowadzą osiadłe życie. Głównymi powodami traktowania ich jako dewiantów są uprzedzenia i problemy społeczne, które powszechnie występują w społecznościach romskich.

Rządy obydwu państw starają się poprawić sytuację mniejszości romskich, ale ich cele są odmienne. Władze słowackie twierdzą, że podejmują działania mające zapobiec prześladowaniom i dyskryminacji. W tym samym czasie rodziny romskie są eksmitowane, umieszczane w gettach i doświadczają przemocy nie tylko ze strony skinheadów, ale również policji. Rząd brytyjski koncentruje się na zapewnianiu Cyganom usług, do których dotychczas nie mieli dostępu – opieki zdrowotnej, edukacji, zakwaterowania (zwłaszcza tworzenie nowych miejsc obozowania). Ale okazuje się to nieefektywne, powolne i niejednolite.

Analiza sytuacji w obydwu państwach pokazuje, że panika moralna istnieje w Wielkiej Brytanii, gdzie są spełnione kryteria E. Goode'ego i N. Ben-Yehudy. Słowacja nie może być oceniona tak jednoznacznie, ponieważ nie ma widocznej dysproporcji w reakcji społeczeństwa wobec zachowania mniejszości romskiej.

Bibliografia

- Amnesty International, 2008, *Report 2008. The State of the World's Human Rights*. (<http://thereport.amnesty.org/eng/regions/europe-and-central-asia/slovakia>, data pobrania: 15.08.2009).
- ASTHANA A., 14.11.2004, *Gypsies are new race hate target*, The Observer (<http://www.guardian.co.uk/society/2004/nov/14/uknews.theobserver>, data pobrania: 15.08.2009).
- BRACCHI P., 04.02.2009, *How the views of 3,100 middle England residents on gipsy camps were rejected... because they were deemed "racist"*, Mail Online, (<http://www.dailymail.co.uk/news/article-1104506/How-views-3-100-middle-England-residents-gipsy-camps-rejected--deemed-racist.html#comments>, data pobrania: 15.08.2009).
- BECKER, H. S., 1973, *Outsiders. Studies in the Sociology of Deviance*, Free Press, New York.
- British Broadcasting Company, 19.03.2000, *Action pledge over begging*, (http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/683092.stm, data pobrania: 15.08.2009).
- British Broadcasting Company, 07.10.2005, *Gypsies face "extreme prejudice"*, (http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/scotland/4318668.stm, data pobrania: 15.08.2009).
- British Broadcasting Company, 03.05.2007, *Gypsies lose Olympic site battle*, (http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/england/london/6620003.stm, data pobrania: 15.08.2009).
- Centrum Badań Opinii Społecznej, 2008, *Postawy wobec Romów w Polsce, Czechach, na Węgrzech i Słowacji. Komunikat z badań* (http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2008/K_104_08.PDF, data pobrania: 15.08.2009).
- Daily Mail, 03.04.2009, *Romanian who raped a woman so he could "live in luxury" in a British jail gets his wish* (<http://www.dailymail.co.uk/news/article-1167122/Romanian-raped-woman-live-luxury-British-jail-gets-wish.html>, data pobrania: 15.08.2009).
- DOBRYŃSKA D., 2007, *Stosunek większości do mniejszości czyli Romowie w Republice Czeskiej*, [w:] P. Borek (red.), *Romowie w Polsce i Europie. Historia, prawo, kultura*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej.
- DODD V., 16.04.2008, *Migrant crime wave a myth – a police study*. The Guardian. (<http://www.guardian.co.uk/politics/2008/apr/16/immigrationpolicy.immigration>, data pobrania: 15.08.2009).
- DRAGOMIR M., 2000, *Europe's Beggars, Romania's Roma*, Central European Review, 2/41. (<http://www.ce-review.org/00/41/dragomir41.html>, data pobrania: 15.08.2009).
- European Commission, 2003, *Equality, Diversity and Enlargement. Report on measures to combat discrimination in acceding and candidate countries*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities (http://ec.europa.eu/employment_social/fundamental_rights/pdf/pubst/equaldivenlarge_en.pdf, data pobrania: 15.08.2009).
- FAGGE N., 28.01.2008, *Migrants send our crime rate soaring*. Sunday Express. (<http://www.express.co.uk/posts/view/32941/Migrants-send-our-crime-rate-soaring/>, data pobrania: 15.08.2009).
- FONSECA I., 24.03.2000, *The truth about Gypsies*. The Guardian. (<http://www.guardian.co.uk/uk/2000/mar/24/immigration.immigrationandpublicservices>, data pobrania: 15.08.2009).
- GABCOVA L., 2006, *Construction of the Roma Identity in Slovakia*, MA in Euroculture 2005/06. Olomouc (<http://www.euroculturemaster.org/pdf/gabcova.pdf>, data pobrania: 15.08.2009).
- GOODE E., BEN-YEHUDA N., 1994, *Moral Panics. The Social Construction of Deviance*, Blackwell, Cambridge.
- HANCOCK I., 1987, *The Pariah Syndrome: An account of Gypsy slavery and persecution*, Ann Arbor Inc., Karoma Publishers, Michigan.
- HINSLIFF G., 20.03.2005, *Howard: I'll clear illegal Gypsy sites*, The Observer (<http://www.guardian.co.uk/politics/2005/mar/20/conservatives.localgovernment>, data pobrania: 15.08.2009).
- HINSLIFF G., 08.08.2004, *Gypsy camp plea by police to deter racist thugs*, The Observer, (<http://www.guardian.co.uk/politics/2004/aug/08/race.immigrationpolicy>, data pobrania: 15.08.2009).

- KRISTOF R., bez datowania, *Romany communities' ways of living in relation to criminality (in the known territories of the Czech Republic and Slovakia)* (www.epolis.cz/download/pdf/materials_31_1.pdf, data pobrania: 15.08.2009).
- KRZYŻOWSKI Ł., 2007, *Romowie jako społeczność transnarodowa w perspektywie teoretycznej*, [w:] P. Borek (red.), *Romowie w Polsce i Europie. Historia, prawo, kultura*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków.
- LIEGEOIS J.P., 1994, *Roma, Gypsies, Travellers*, Council of Europe Press, Strassbourg (<http://books.google.com/books?id=W71-fGIA2ZkC&hl=pl>, data pobrania: 15.08.2009).
- MAMON S., 2003, *Britain 'fast-tracks' Roma back to discrimination* (<http://www.irr.org.uk/2003/april/ak000004.html> data pobrania: 15.08.2009).
- Open Society Institute, 2007, *Equal Access to Quality Education for Roma. Volume 2. Monitoring Reports*, Open Society Institute, Budapest (http://www.soros.org/initiatives/roma/articles_publications/publications/equal_20071217/equal_20071218.pdf, data pobrania: 15.08.2009).
- RICHARDSON J., BLOXOM J., GREENFLIEDS M., 2007, *East Kent Gypsy and Traveller Accommodation Assessment Report (2007–2012)*, De Montfort University, Leicester (<http://www.doverdc.co.uk/pdf/EastKentGTAAREport17July07.pdf>, data pobrania: 15.08.2009).
- Romanian Ministry of Foreign Affairs, 2008, *MFA's point of view concerning the London authorities' decision on the prolongation of the labour force restrictions for Romania and Bulgaria* (<http://www.mae.ro/index.php?unde=doc&id=12934&idlnk=2&cat=4&lang=en>, data pobrania: 15.08.2009).
- ROMANO VODI, 09.03.2007, *Unknown perpetrators rob, injure Romany man in Bratislava* (http://www.romea.cz/english/index.php?id=detail&detail=2007_146, data pobrania: 15.08.2009).
- ROWE M., 06.06.1998, *Britain gets first professor in Romany studies*, The Independent (<http://www.independent.co.uk/news/britain-gets-first-professor-in-romany-studies-1163374.html>, data pobrania: 15.08.2009).
- SOBOTKA E., 2003, *Cultural Influences on Roma Policy Making: Czech and Slovak Policy Advisory Bodies* (<http://www.policy.hu/sobotka/cultural.doc>, data pobrania: 15.08.2009).
- The Romani Archives and Documentation Center [Radoc], (n.d.), Recenzja książki OKELY J. (1983). *The Traveller Gypsies*, Cambridge University Press, Cambridge, *The Journal of Intercultural Studies*. (1984). 5(4), p. 61–64. (http://www.radoc.net/radoc.php?doc=art_h_review%20Okely&lang=en&articles=true, data pobrania: 15.08.2009).
- VACESKA M., 1999, *Romanies In the Slovakia on the Eve of the Millennium – A Social or an Ethnic Problem?*, SEER SouthEast Europe Review for Labour and Social Affairs, 01, p. 47–48. (<http://www.ceeol.com>, data pobrania: 15.08.2009).
- WARINGO K., 2004, *Who is Afraid of Migrating Roma?* EUMAP Online Journal (<http://www.eumap.org/journal/features/2004/migration/pt2/whoafraid>, data pobrania: 15.08.2009).

Moral panic around the Romani presence in Slovakia and Great Britain. A comparison attempt

In contemporary societies the behaviour of some of their members or groups (labelled as deviant) is perceived as threatening. The evil they do, or are thought to do, is considered to be such a threat to the societies' well-being, basic values and interests, that serious steps have to be taken to control the behaviour of the perpetrators, punish them and repair the damage. Such circumstances often lead to the occurrence of moral panic. According to Goode and Ben-Yehuda there are five crucial indicators of the moral panic: concern, hostility, consensus, disproportionality and volatility.

The aim of this paper is to examine if Romani minorities in Slovakia and Great Britain are perceived as deviant groups, compare their situation in both states and analyse if moral panic occurs. The selection of the countries for the comparison is not accidental – Slovakia has a significant Romani minority which faces serious discrimination, while Great Britain is a destination for many Roma asylum seekers and migrants from Central and Eastern Europe.

The Gypsies situation in Slovakia and Great Britain was analysed in perspective of the above-mentioned moral panic indicators: concern, hostility, consensus, disproportionality and volatility.